

נאמנגב

ביטאון נאמני מחוז דרום, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

גליון מס' 16 י' אדר תשע"ז, 8 מרץ 2017

**גשר הקשתות הבריטי על נחל לכיש
שוב בהדרו**

דבר היו"ר

בעת כתיבת שורות אלה, ימי שלהי החורף וניצני האביב, הדרום לובש אדום וילדינו נערכים ללבוש חג הפורים, ויש מי מהם שימרחו עצמם בצבעים עולזים. נדמה כי סימני האביב מעידים על פריחה מסוימת גם בנעשה בתחום השימור. לפני מספר חודשים העתיקה הנהלת המחוז את מקום מושבה למרכז ג'ו אלון שבקיבוץ להב והגדילה את מערך התמיכה במנהל המחוז. יש לקוות כי "משנה מקום - משנה מזל", שכן כידוע לכם, התחום הגיאוגרפי של המחוז גדול מאוד, העבודה מרובה וכח האדם מצומצם.

בעניין זה סימן נוסף לפריחה במחוז. לפני כחודש נערכה על-ידי עופר יוגב, מנהל המחוז, השתלמות לפקחי רשות הטבע והגנים במחוז דרום של רט"ג. זהו צעד נוסף במיסוד מערכת היחסים בין שני הגופים מתוך מגמה להעמיק את הקשר בינינו. הפקחים צורפו לנאמני רט"ג ואנו רואים בהם "מכפיל כח" משמעותי במחוז. במסגרת הערכות מחודשת ברשות הטבע והגנים, נבחרו "ממוני מורשת" בכל המחוזות, לצידם פועלים צוותי שימור. הפקחים, המצויים תדיר בשטח והם בעלי הכשרה והשכלה גם בתחומי הנוף וארץ-ישראל, משלימים את מערכת הניטור וההתראה בתחום המורשת. עניין זה הוכח לא פעם במהלך השנים האחרונות ונקווה שרק יתעצם. מכאן שלוחות ברכות להנהלה ולאנשי מחוז דרום ברשות הטבע והגנים על כניסתם למהלך זה.

לחג הפורים הממשמש ובא מספר סימנים. ראשית "נפילת הפור", שהוא גם מקור שמו של החג. נראה כי גם בתחום המורשת נפל הפור בקרב רשויות ובעלי תפקידים ביישובים ובמועצות האזוריות. אחד הביטויים לכן הוא עושר הסקרים ותיקי התייעוד שנכתבו על אתרים, יישובים ומועצות אזוריות בדרום. סימן שני לחג הוא "ונהפוך הוא". אין ספק כי יחס הציבור והרשויות עבר מהפך ביחס למורשת, אתריה ושימורה. חובת כולנו להעמיק מגמות אלה ולהרחיב את שורות הנאמנים והפעילים בתחום, למען הדורות הבאים.

בברכת חן הארץ ופריחת אביב

ד"ר אבי ששון יו"ר ועדת דרום

החוג ללימודי ארץ-ישראל במכללה האקדמית אשקלון
והקרן לחקר מישור החוף

לציבור הנאמנים שלום

ימי הגשם חלפו עברו, האביב נושק באופק ודרום אדום, צבע בנוסף את הנוף בים מבקרים שקדו את אתרי המורשת בדרום - סיבה טובה לרוממות הרוח. מבקרים רבים, פקדו אתרי מורשת אשר עומדים עדיין בעליבותם הנטושה ובעזרת שלט ההזהרה הכחול (המוצב בד"כ ברוב אתרים אלה) פנו והתלוננו מדוע כך נראים האתרים - אתגר לנו ולרשויות בהם האתרים.

כזכור, שנת העבודה במועצה לשימור מקבילה לשנת הלימודים, אומר הדבר שאנו נמצאים במחצית שנת העבודה והעבודה רבה: הסתיים הקמתו של מסתור הצפייה בציפורים עזו-ניצנה (חמ"ת) המורכב משני קרונות רכבת, הניצבים על סוללת הרכבת התורנית; הגיע לסיומו גם שלב שיקום בית שביית הנשק במתחם החץ השחור (הוחלף הגג ונקבעו דלתות וחלונות); בית המנהלה במחנה חברת האשלג סדום שוקם, במבנה אשר נבנה מאדמה מקומית הושאר חלון תצפית לבנייה באדמה; התוודענו למבנה ייחודי במושב נאות הכיכר (דרומית למה שהיה ים המלח), במסגרת תכנית לישובי כיכר סדום, "המבצר" - מתחם סגור אשר יועד לתחילת יישובו של מושב נאות הכיכר, אשר לקח בחשבון הצללה וביטחון מול הגבול הקרוב - אדריכל המתחם נחום זולוטוב ז"ל, הבנייה היא בסגנון הברוטליזם (בטון חשוף) - מה חבל שכעת המתחם עבר מתיחה ושיפוץ ללא כל התחשבות במאפייניו ובייחודו; כביש 3 המתוח מאשקלון לקרית מלאכי משודרג כעת ל 4 נתיבים, במסגרת העבודות על התוואי, נחשף גשר הקשתות הבריטי על נחל לכיש הנמצא בקרבתו אחר שסבך הצמחייה לידו הוסר, הגשר יקבל טיפול ראשוני השנה מהמועצה לשימור; ביום ה' 18 במאי יחנך ברוב עם שדרוג גבעת הקרב המפורסמת באתר יד מרדכי; כעת בטיפול במסגרת המועצה לשימור: עבודות הצלה במבנה ליד תאטרון הפרינג' בבאר שבע; תכנון מפורט להעתקת צריף חדר אוכל בקיבוץ עין צורים; תכנון מפורט לשיקום מגדל שמירה בקיבוץ ארז; תכנון מפורט לשיקום גשר מסילת רכבת מברזל בפארק סיירת שקד (בשיתוף הקק"ל); תיעוד וסקר הנדסי לבית האמנים בבאר שבע; תיעוד ותכנון מפורט לבאר הגר (בכניסה לפארק ירוחם); תכנית מפורטת לשיקום מחנה עובדי חברת הנפט ע"י הר אבנון; וסקר אתרי מורשת במועצה האזורית שער נגב. להזכירכם, מפגש נאמנים במסגרת ועדת דרום במתחם קק"ל גילת ביום ראשון 19 במרץ 2017

עד כאן לקט פאה ושכחה

בברכת חג פורים שמח

יוגב עפר מנהל המחוז

הביטאון יוצא לאור על ידי ועדת מחוז דרום של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
עורך ראשי ועיצוב: עפר יוגב
עורך מדעי: ד"ר אבי ששון
הגהה: דן גזית
חברי המערכת: ד"ר אבי ששון, גד סובול, דן גזית, עפר יוגב
כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
ג'ו אלון קיבוץ להב
טלפון: 08-9913399
ofer@shimur.org.il

אתר נעלם

חדר האוכל קיבוץ ארז

בימים אלה עוברים שינויים חלק מחדרי האוכל בקיבוצי עוטף עזה, אחד מהם הוא זה בארז שהופך ממש עכשיו לאולם לחוגים. תקרת העץ הוסרה והונחה במטבח הנטוש, הכסאות והשולחנות נאספו גם הם ורוכזו בסככה צמודה למטבח. גופי התאורה הייחודיים מתוצרת הארץ תלויים ברישול, חלקם שבורים וככל הנראה יוחלפו במנורות חדשות תוצרת סין. קבוצת שיפוצניקים מסיידת את הקירות כשאישי ביטחון יושב בחוץ ומשחק בטלפון. ממש ממול באותה שעה מתכנסת בחדר הישיבות המעוגל אספת חברים.

את חדר האוכל הבנוי הראשון בקיבוץ ארז תכנן האדריכל אלכס קסטן מקיבוץ גבעת חיים איחוד ב-1960. אחריו הגיע האדריכל ויטוריו קורנילדי מקיבוץ ברור חיל שתכנן את הרחבתו ב-1972. זמן קצר לאחר מכן, ב-1975, הוזמן האדריכל ארטור גולדרייך מתל אביב במטרה להשלים את מרכז הקיבוץ ולהקים בית תרבות (בנייתו הושלמה רק ב-1985). גולדרייך, כמו קורנילדי, השתמש בבטון כחומר בנייה עיקרי. בנוסף, כדי להדגיש את מעמדו של המקום וליצור סביבה פעילה ומושכת, יצר גולדרייך רחבה גדולה ומעוצבת בין שני המבנים.

חדר האוכל הראשון

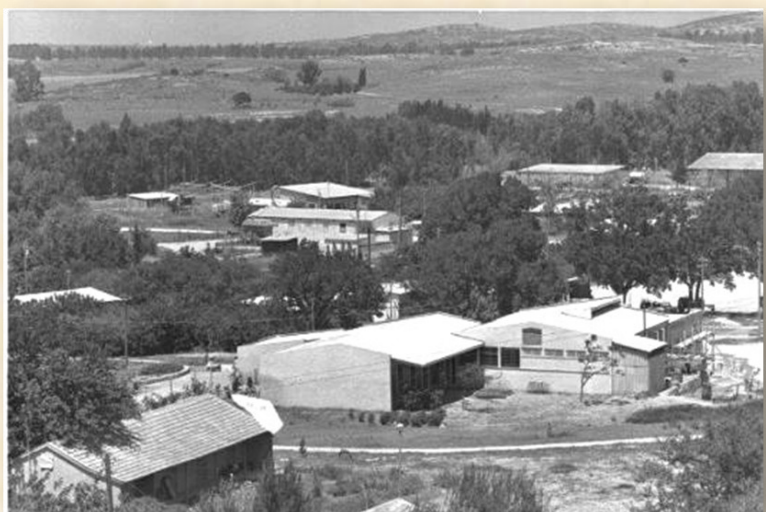
חדר האוכל הבנוי הראשון נבנה, כמו רבים מחדרי האוכל של אותן שנים, במימון מצומצם יחסית של הסוכנות היהודית. לכן, המבנה קטן וצנוע ונראה כמו צריף בנוי. למעשה, הוא החליף צריף פשוט עם גג אסבסט שניצב היה בשטח שכיום יש בו מגרש חנייה, ושימש את הקיבוץ במשך שנותיו הראשונות. תכנונו של חדר האוכל הבנוי הראשון הופקד בידי של האדריכל אלכס קסטן שהתמחה בתכנון מתארי ומיעט לתכנן מבני ציבור וככל הנראה זה חדר האוכל היחיד שתכנן. מבנים נוספים שתכנן קסטן בקיבוצים: בעין גדי מבני מגורים, בדורות אולם ספורט, בגבעת חיים איחוד מועדון חברים, גני ילדים, בתי מגורים, בגבעת חיים מאוחד כיתות ומבני חינוך. כמו כן, היה קסטן חבר צוות תכנית המתאר הראשונה למדינת ישראל שערך האדריכל אריה שרון, הוא ערך תכנית ראשונה להרחבת יקנעם עילית, תכנית לעכו העתיקה ואת שחזור חצר כנרת.

בשונה משאר המבנים בארז הניצבים על ציר צפון-דרום, מתוכנן חדר האוכל על ציר צפון-מערב – דרום מזרח. החזית הראשית של חדר האוכל פונה לכיוון דרום-מערב, והכניסה הראשית אליו היא מצפון-מערב. **קסטן תכנן מבנה בעל אופי כפרי:** גג משופע וסימטרי כשאלום האכילה תופס שלושה רבעים מהשטח שמתחת לגג, כך שרבע מהשטח שימש למבואה פתוחה ומוצללת. אגף הכניסה הקובייתי עוצב כך שחלק

מחזיתו פתוחה ומובילה למבואה ובה לוח מודעות, וחלק מחזיתו אטומה ובה חדר דואר ושטיפת ידיים. קסטן שהיה נגר מקצועי, שילב במבנה תקרת עץ שחלקיה עדיין מעטרים את האולם שתכנן.

הרחבת חדר האוכל

לא חלף אפילו עשור וחברי ארז ביקשו להרחיב את חדר האוכל שכבר במקור תוכנן במידות קטנות מידי. קסטן לא הוזמן להמשיך ולפתח את הבניין שתכנן. לתכנון העבודה הוזמן האדריכל ויטוריו קורנילדי, חבר קיבוץ ברור החיל המרוחק כמה קילומטרים מארז.

חדר האוכל החדש שתכנן אלכס קסטן

חדר האוכל החדש שתכנן ויטוריו קוריןלדי

"עשיתי את ההרחבה במקום שעל פי התכנית המקורית של קסטן תוכננה חצר פנימית. קסטן תכנן חדר אוכל שהורכב משני אגפים שביניהם יש חצר פנימית ובעורף מטבח, מה שמכונה 'מודל המכנסים'", נזכר קוריןלדי. "בקיבוץ לא הסכימו ללכת על הפתרון של מודל המכנסים, אלא רצו גוש אחד. לכן עשיתי את הפתרון הזה, והשתדלתי לא לפגוע יותר מידי באופי של חדר האוכל שהוא תכנן. קסטן היה איש שמאד דאג לפרטים, לכן יש הרבה פרטי עץ בתקרה. בחזית חדר האוכל רציתי לחזור על האלמנט שקסטן עשה בתקרת העץ ולכן עשיתי את המשושים מעץ".

עבודת אמנות מופשטת וקטנה יחסית שולבה באולם, בצורת קיר קרמיקה אותו יצרה עפרה הורביץ, חברת קיבוץ ארז שאף החזיקה תנור לשרפת קרמיקה שהוחזק בשעתו במחסן הצמוד למקלחת המשותפת. את הקיר היא יצרה בעורף של ברזיות המים והסודה. כעת כשחדר האוכל מרוקן מכל תוכן של אוכל, ניצב הקיר עם הברזיות כמו נטע זר, או כזיכרון לעבר.

המרכיב המייחד את הבניין שיצר קוריןלדי הוא סורג בטון חשוף המותקן בחזית הדרום-מערבית. "לא נכון לפתוח עם זכוכית למערב ולכן עשיתי את הבריסוליי", הוא מסביר. אך כמו שקסטן מעולם לא הספיק להשלים את יצירתו, כך גם קוריןלדי. הוא תכנן מבנה סימטרי, אך חלקו המזרחי שתוכנן להיות מראה לאגף המערבי (אותו תכנן קסטן) לא הושלם. לימים, נבנתה במקום האגף המזרחי קוביית בטון, שנועדה לשמש חדר ממוגן.

למרות האופק היחסי בעיצוב של קוריןלדי, בשעתו בארז הוטחה ביקורת על הפתרון שיצר האדריכל. הטענה היתה שקוריןלדי מציג מבנה מעט מצועזע, בעיקר בעקבות סורג הבטון שבחזית. באותם ימים לא ראו בעין יפה השקעה כספית באלמנטים שאינם פונקציונליים, אלא כל מטרתם היא דקורטיבית. לבסוף הביקורת נדחתה, העבודה בוצעה וזכתה להערכה. בנוסף, קוריןלדי תכנן בכניסה לקיבוץ מפעל תרופות על בסיס דבש שהורחב בתחילת שנות ה-80 והפך למפעל למוצרים תרמופלסטיים.

שוב, שנים ספורות לאחר השלמת עבודתו של קוריןלדי, חזרו החברים והחליטו שחדר האוכל קטן עליהם ויש צורך בהרחבה. ב-1983 הוחלט על בנייתו של חדר אוכל ומטבח חדש.

במחלקה לתכנון של התנועה הקיבוצית המאוחדת בדקו את המצב וכך כתבו בדו"ח: "מצב המטבח כיום גרוע, הציוד ישן, אולם האכילה קטן – יש צורך במטבח חדש ובהגדלת אולם האכילה. נבדקו אפשרויות שונות לפתרון במפלס המבנה הקיים, אולם כולן נפסלו מפאת מגבלות טופוגרפיה ושטח. המרכז קטן מידי, קירבה יתירה למרכז התרבות החדש, סיבות ארכיטקטוניות והקושי הרב ליצירת מרכז קהילתי שמתפקד נכון". בהמשך, מציינים בדו"ח שהמטבח יוסב למחסני המטבח ולמרכזיות וחדר האוכל יוסב לאולם מופעים קטן ולאירועים פנימיים.

קוריןלדי הוזמן לתכנן את חדר האוכל החדש, כשהפעם עבדה אתו על הפרויקט האדריכלית מירי ישראל, חברת קיבוץ דורות בשעתו. חדר האוכל החדש תוכנן להכיל שתי קומות, ומיקומו נבחר להיות בסמוך לחדר האוכל הקיים, סגר ממזרח על הרחבה בין חדר האוכל ובית התרבות. הדו"ח הסתיים במילים: "תכנית זו עונה על צרכי הקיבוץ למשך שנים רבות". למזלם של החברים חדר האוכל החדש לא נבנה.

חיסול חדר האוכל

ב-2008 הפסיק חדר האוכל את פעילותו, והוא עמד נטוש במשך כמעט עשר שנים. בארז יש כיום 180 חברי קיבוץ ובסך הכל כ-500 תושבים גרים בו. השותפות באה לידי ביטוי בעיקר בדרכים כלכליות אבל חדר אוכל הוא לא חלק מאותה שותפות. ההזדמנות היומיומית להיפגש באופן אקראי בארוחת בוקר, צהריים או ערב כבר לא קיימת. לאחרונה הוחלט בסיוע המועצה האזורית להפוך את חדר האוכל שבקושי פעל 30 שנה לאולם לחוגים.

מתוך הבלוג "חלון אחורי" אדר' מיכאל יעקובסון

"הנפוליאוניקים" שהצילו את הישובים

"התותחנים כיוונו, אני פקדתי ואלוקים פגע". כך תיאר בנימין זאב פון-ווייזל, קצין התותחנים בן ה-52, בגלויה ששלח לנעמי אשתו, לאחר הקרב סביב נגבה בחודש תמוז תש"ח, יולי 1948.

"תותח-הרים קליבר 65 מ"מ דגם 1906" הוא השם הרשמי של התותחנים, כינויים היה "נפוליאוניקים" בגלל שהיו צרפתיים, קטנים וישנים. הם תוכננו ונבנו במיוחד שיוכלו לפרק אותם במהירות ולנייד אותם ע"ג פרידות, או לגרור אותם בעזרת גלגלים. השתתפו במלחמת העולם הראשונה (18-1914) בצרפת ופולין.

דניאל קמחי (חבר קבוץ חניתה, שהיה קצין תותחנים בצבא הבריטי) הצליח לרכוש באירופה לקראת מלחמת-העצמאות, תותחי 20 מ"מ, תותחים מכסיקניים 75 מ"מ ("לה-קוקרצ'ה" - ג'וק בספרדית, שהשתתפו ב"מבצע-יואב") וכמה עשרות תותחים-נפוליאוניקים.

ארבעת הראשונים שהגיעו עם תחילת המלחמה, השתתפו בקרב על הדגניות. הם ירו מרכס פוריה (אלומות) על הצבא הסורי שתקף עם שריון וחיל-רגלים מכיוון צמח, והסורים נסוגו חזרה לתל אל-קאסר (תל-קציר) ורמת הגולן (21/5/1948).

אח"כ עברו לקבוץ גשר ועזרו להניס את הצבא העיראקי (22/5/1948). בהמשך הקרבות עברו לקרבות משמר הירדן.

לפי תחקירי אריה יצחקי ("לטרוני") ורם אורן ("לטרוני"), שותפו הנפוליאוניקים שהגיעו מהצפון בכמה קרבות שלא הצליחו: בן-נון א' (לטרוני 24/5/1948), בן-נון ב' (לטרוני 30/5/1948), ומבצע "יורם" (אזור לטרוני 8-9/6/1948). גם "אטלס כרטא" על קרבות תש"ח מציג מפות-הקרבות הנ"ל עם השתתפות הנפוליאוניקים.

מיכה נצר- לוחם גבעתי בתש"ח, זוכר שהעמיס פגזים עבור הנפוליאוניקים בבית-חרושת למצות ברמת-גן, משם הובלו למחנה בילו, ושם הועמסו על גיפיים לקרבות בלטרון.

לפי הכתבים של ב.ז. פון-ווייזל על התותחנים במלחמת העצמאות [שעדיין לא יצאו לאור מחוסר מימון, עפ"י שיחה והתכתבות עם סימן-טוב שמעון שגיא- מומחה להיסטוריה- התותחנים] השתתפו הנפוליאוניקים רק במבצע "בן-נון א' אך לא בשאר הקרבות בגזרת ירושלים ולטרון. במבצע זה הובאו 2

תותחים מאלומות למרות שהובטחה

השתתפות מספר רב יותר של תותחים. הם הגיעו לפרדס-כ"ץ, משם נענו ולחולדה, שם ישב מטה חטיבה שבע שארגן את ההתקפה.

עקב עמדתם האחורית מדי - עזרו

התותחים בשיתוק תותחי הלגיון הירדני,

בהפחתת האש בזמן הנסיגה .

נסיון נוסף שלא צלח לכיבוש תל-איסדוד

מבצע "פלשת" (2/6/48) - פעולה משולבת של

חטיבות גבעתי והנגב בחיפוי

הנפוליאוניקים, לכבוש את אתרי איסדוד

בשבוע שלפני כיבוש ניצנים.

פרשה נוספת לא מפוארת בתולדות המדינה

היתה, הבאת 2 נפוליאוניקים מפרדס-כ"ץ

כדי לפגוע ב"אלטלנה" - אוניית-הנשק של

האצ"ל. התותחנים סירבו לירות עד שאחד

מהם "שוכנע", ירה ופגע באונייה, שהיתה

קרובה לחוף מול מלון דן בתל-אביב (22/6/48).

באחד מהימים בחודש יולי 48 הובאו 3 נפוליאוניקים לאזור קבוץ גבר-עם, על מנת לפגוע בתחבורה המצרית על כביש עזה-אשדוד, כדי להגביר את הניתוק של החטיבה המצרית שם. לאחר שלא הצליחו במשימתם, התקפלו התותחנים חזרו לבסיסם (עפ"י עדות בנימין רדציבסקי - גברעם).

נפוליאוניק ע"י באר שבע מלחמת העצמאות

קרב נוסף מוצלח, שהוכרע ע"י הנפוליאונצ'יקים התרחש במשלטי עיבדיס מצפון לנגבה בתמוז תש"ח, 12 ביולי 1948. יחידת התותחנים מחטיבת גבעתי, עם 4 נפוליאונצ'יקים בפיקודו של בנימין זאב פון-ווייזל, הוצבה בגבעת-התאנים מול הכפר עיבדיס (מול הכניסה למשואות יצחק היום). פון-ווייזל טיפס על העץ, צפה במשקפתו הישנה לכיוון דרום, משם הגיעו הכוחות המצריים. במקל-המנצח שבידו הורה לתותחנים על הכיוון ופקד: "שני פגזים, אש תותחים- אש!". הפגזים הצליחו לפגוע בין שני טנקים מצריים במרחק 1500 מטר, ולקרוע את השרשרת של אחד מהם. הטנקים האחרים נסוגו ובזאת שובשה תוכניתם לנתק את נגבה מאזור באר-טוביה ומושב-הדרום.

בקרב על בארות-יצחק בח' תמוז תש"ח (15 ביולי 1948) הצילו שני נפוליאונצ'יקים את הנקודה. המצרים שחזרו "לטפל" בישובים שנותרו מאחור, התקיפו והצליחו להיכנס לחצר הקבוץ. מגדל המים נפגע והמים הציפו את התעלות והבונקרים. מפקדת חטיבת-הנגב שקבלה שדר: "המצרים בתוך המחנה... אנו עומדים להיכנע", שלחה תגבורת בפיקוד שמחה שילוני, מפקד יחידת-הסיור "חיות-הנגב". התגבורת הותקפה ע"י מטוסים מצריים, אך שני הנפוליאונצ'יקים (מתוך 4 שהיו לרשות החטיבה) בפיקוד יואל יאורי (שנפצע תוך כדי הקרב), הצליחו להתמקם על הגבעה ליד קבוץ סעד (800 מ' ממזרח לחסימת סעד), ולהמטיר אש על הכח המצרי. למרות הקושי לכון במדויק את התותחים, כיוונו לפרדס אשר שם להערכתו של יואל התמקם הפיקוד המצרי והצליחו לפגוע בפגז הראשון. התותח השני שגה בכיוון בצורה גסה, אך פגע במקרה בדרך, עליה התקדמו המשוריינים המצריים. אלה נבהלו, הסתובבו לאחור ופתחו בנסיגה ואחריהם כל הכוח המצרי, שנסוג חזרה לעזה, בהותירו חללים רבים.

במבצע "דני" (17/7/48) סייעו הנפוליאונצ'יקים בהפגזת "רכס התותחים" והכפרים בית-נובא ויאלו.

במבצע "שוטר" (24/7/48) לכיבוש הכפרים בין זכרון-יעקב לעתלית השתתפו 6 תותחי 65 מ"מ –

הנפוליאונצ'יקים, מבצע שבו שיתפו פעולה החטיבות: גולני, כרמלי ואלכסנדרוני.

ב"מבצע יואב" (15-22/10/48) השתתף הכח הארטילרי הגדול ביותר עד אז, וביניהם 4 סוללות תותחי-

נפוליאונצ'יקים.

המבצע האחרון בו השתתפו היה "חירם" (28/10/48) בגליל העליון, שם הטעינו את התותחים על גבי פרידות בדרך לעמדות הירי.

בסוף מלחמת העצמאות נותרו בידי צה"ל כ-35 תותחי נפוליאונצ'יקים אשר שימשו לאימונים עד שנגמרה התחמושת המתאימה.

היום נותרו במוזיאונים כ-10 פריטים. אחד משני התותחים "הגיבורים" של הקרב על בארות-יצחק מוצג מזה מספר שנים במוזיאון יד מרדכי.

אנדרטה נוספת למלחמת העצמאות עם נפוליאונצ'יק מוצבת בטבריה (עפ"י הצעת משה דיין).

על גבעת-התאנים מול משואות-יצחק הוצב שלט גדול המתאר את הקרב, ובו תמונת פון-ווייזל, מפת הקרב ואתרי האזור. הגבעה מטופחת ע"י ק.ק.ל, קהילת עין-צורים ו"המכינה הקדם-צבאית, עז-שלמה" ממרכז-שפירא.

יובל נבו - עין צורים

בנימין זאב פון - וייזל

לופט-געשעפטן (באידיש: "עסקי-אוויר")

(שדות-תעופה ומנחתים בחבל הבשור ובשוליו)

קולות הניסור הצורמים של המראות מטוסי הריסוס מהמנחתים הפזורים ברחבי חבל הבשור, מזכירים לנו כי אך חלפו בדיוק 13 שנים מטיסת הבכורה של כלי-טיס הכבד מהאוויר וכבר נחנך (במרס 1916) בשולי אזורנו שדה התעופה הצבאי הראשון (!) בארץ ישראל - בבאר שבע (היום סלול עליו רח' ביאליק), ושפך בו גף בן 8

מטוסים גרמניים בשרות
הסלטאן התורכי במסגרת
המלחמה העולמית
הראשונה. שלושה חדשים
מאוחר יותר, ליד נביעות
השלאלה (עין בשור), נחנך
מנחת למטוסים גרמניים
שפעל כשלושה שבועות.
בראשית שנת 1917 כבשו
הבריטים את דרום רצועת-
עזה ובחודש מרס החלו
להשתמש במנחתים
בנוצירת וברפיה וחודש
אחר-כך בדיר אל-בלח.
מולם השתמשו התורכים
במנחתים ליד תל שרע וליד
הוג' (היום דורות). בחודש
אוגוסט החלו הבריטים
להשמיש שדה-תעופה צבאי
גדול על שלוחה מפולסת,
היום בין מגן לניר עוז
(במקביל לכביש הפנימי).

מטוסי אלבטרוס D.III גרמנים במנחת הוג'

בשדה, שכיניו היה "נוראן" (על-שם הקבר הקדוש, היום במגן), היו מחסנים ודירים לתריסר מטוסים שעסקו בתצפיות, צילומים, לוחמה במטוסי-אויב ובהטרדה והפצצות על ריכוזי כוחות ומסילות ברזל. "נוראן" סבלה מהתקפות חוזרות ונישנות של אותה הטייסת הגרמנית שבסיסה בעבר היה במקורו בבאר שבע (וב-1917 היא הועברה לרמלה). שדה "נוראן" היה פעיל כארבעה חודשים.

בשנת 1922 הוחלף המעמד של הארץ מ"טריטוריה עות'מאנית כבושה" ל"ממשל אזרחי זמני" בריטי בראשות נציב עליון, מועצה מחוקקת ורשויות לעניינים שוטפים. כשנתיים אחר-כך, רשות התחבורה הקימה נמל תעופה בינלאומי (!) לנוסעים ולסחורות מזרחית לעיר עזה (ומסלולו שרת את כוחות האו"ם עד 1967). השדה הנפיק חותמת מיוחדת על בולי הדואר - פריט נדיר לאספנים. הנמל האווירי נסגר ב"מאורעות תרפ"ט" - 1929, הועבר לצמח (שם עגנו בכנרת - כמו גם בים המלח - עד שנת 1942 מטוסי-ים של "בריטיש איירלייז" בדרכם להודו) והתחדש ב-1934 בלוד לקראת תערוכת "יריד המזרח"; באותה השנה החלה שם הבנייה, בשנת 1937 נשרף הטרמינל על-ידי פורעים ערבים ב"מרד הערבי", וחנוכת נמל התעופה נערכה ב-1939. משנת 1973 הוא נקרא - נתב"ג.

כאשר צפון-אפריקה נתפסה בידי הגרמנים במלחמה העולמית השניה, החלו הבריטים להעביר כוחות ממצרים מזרחה במטרה לבנות קו-הגנה על נהר פרת בעיראק. במהלך הנסיגה הזאת נבנו בחבל הבשור, לאורך כביש 25, שני שדות-תעופה עם מסלולים ודירים למטוסים: האחד דרומית למעבר על נחל גרר (שרידיו עדיין נראים מהכביש) והשני דרומית למעבר על נחל פטיש (היום מנחת פעיל - שדה תימן). בנוסף לכך, תפס חיל האוויר הבריטי את מכרות הגפרית (מערבית לבארי) ובנה מתחם ענק של כ-120 מחסנים ממוגנים עבור פצצות ותחמושת-מטוסים (רובם עדיין ניצב בשטח).

קשים היו החיים בנגב הנצור בימי מלחמת העצמאות. כדי להקל על המצוקה, כבר בפברואר 1948 פעלו מנחתים למטוסים קלים בניר עם, בארות יצחק, נירים, צאלים, אורים ועוד – בסך הכל 14 מנחתים. באוגוסט 1948 פתח צה"ל במבצע "אבק 1" בו הכשיר מזרחית לרוחמה מנחת למטוסים כבדים, בתוספת "סניף" ("אבק 2", באוקטובר), ליד עימארה=אורים; מבצעי "אבק" (ונקל להבין מדוע הם נקראו כך...) נמשכו פחות מחדשיים, ובמטוסי-תובלה (קומנדו, סקיימאסטר, די-סי-4, סי-46, קונסטליישן ודקוטה) הועברו בו - בשמונה טיסות במוצע ללילה - כ-2500 טון ציוד ויותר מ-5000 נוסעים (כולל החלפת חטיבת הנגב בחטיבת יפתח).

בשנת 1966 נחנך בסיס חיל האוויר בחצרים על רמה שטוחה בין ראשי הנחלים אל-קוף, אופקים, חצרים וערוצים היורדים דרומה לנחל באר שבע. לפי צילומי הלווין ב"גוגל", הבסיס מקיף שטח הקרוב לזה של תל אביב; כשיבוא השלום ויכתתו חרבות לאתים וחניתות למזמרות - יהיו לנו עתודות-קרקע למכביר (כולל מנחתים בשטחי האימונים מדרום לנו). - מזה שנים קיימת תכנית להרחקת מנחתי הריסוס מקרבת הישובים אל לב השטחים החקלאיים מצפון לטל-אור. אנו עדיין ממתנינים.

- תודותי נתונות לד"ר דב גביש
שהעמיד דברים על דיוקם
ותרם לרשימה מידיעותיו,
למרדכי ספיר האמון על
הארכיון באורים ולאמנון גת
(רעים) הבלתי-נלאה.
- במסגרת הרשימה הזאת
ראוי להזכיר אירוע יוצא-דופן
מימי הנגב הנצור, שתחילתו
בנחיתת-אונס ליד אורים
הישנה של מטוס-קל מצרי
שהוביל סמים וסופו בעזר
ויצמן הטייס שהטיס אותו
מצאלים - ועל גרסאותיו
השונות מסופר באכסניה
אחרת...

ממטוסי הבריטים - סופויות קאמל

דן גזית - קיבוץ גבולות

70 שנה לקו המים הראשון לנגב

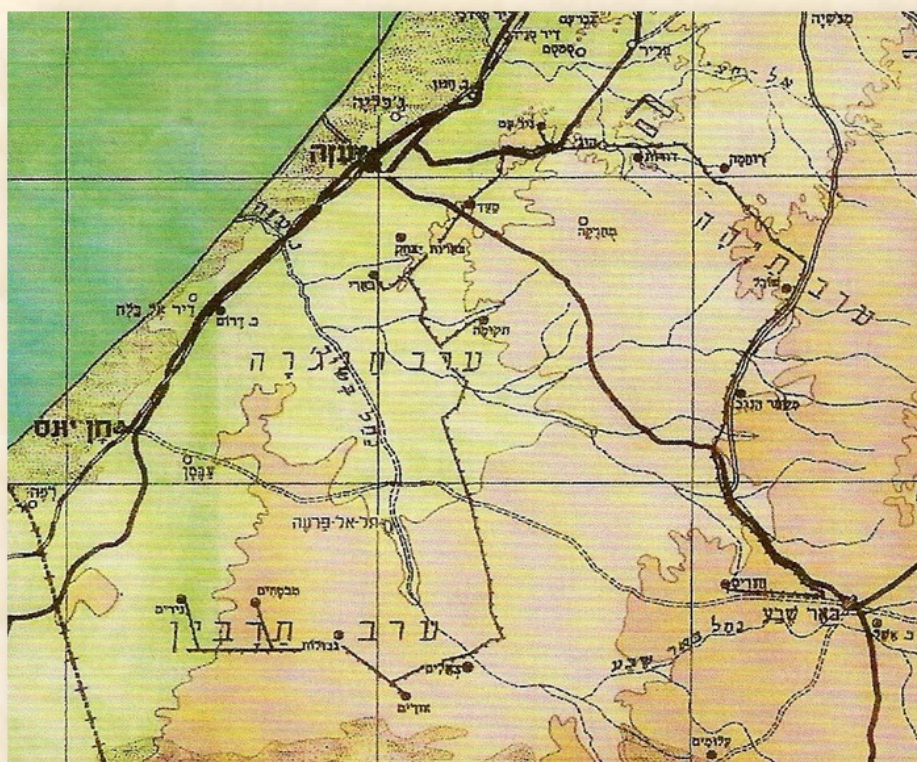
שאלות שהטרידו את ראשי היישוב: האם קו המים היה "קו הנדסי-חקלאי" או "קו ציוני"; האם להניחו לפני ההתיישבות או לאחריה; האם להעביר בו "מי שתייה" או כמויות מים לחקלאות?

השנה ימלאו שבעים שנה לביצוע הובלת מים לנגב. אין בכוונתנו לספר שוב בפרוטרוט את סיפור הנחת הקו (עליו ועל הנחתו נכתבו בעבר מחקרים רבים) אלא לבדוק שלוש שאלות: האחת, האם הקו תוכנן על פי הגיון הנדסי או "הגיון ציוני"? השנייה? מדוע לא הניחו קודם את הקו ורק לאחר מכן מעלים את "11 הנקודות" לאורכו? ושאלה נוספת: האם יועד הקו לקיים את מקימי 11 הנקודות (כ- 25 איש בכל נקודה) או שהוא יועד להזרמת כמויות מים לצורך הקמת חקלאות רווחית ביישובי הנגב?

תכנית שמחה בלאס – פנטזיה ומציאות

רבים קדמו למהנדס שמחה בלאס ברעיונות להובלת מי הצפון לנגב (כך למשל הגיאולוג ליאו פיקארד גילה כבר בשנת 1934 את המאגר התת-קרקעי הגדול של מים בשטח ניר עם-גברעם) אבל בלאס, כמהנדס מים וכמתכנן שטח ארץ-ישראלי, ידע להציע תכנית מעשית-מעודכנת לקו מים לנגב המותאמת למצב המדיני-צבאי, לתקציב הסוכנות והקק"ל וליכולת הביצוע של המוסדות (מקורות, סולל בונה, חברת חשמל ועוד). החל משנת 1937, היה בלאס מעורב בתוכניות מים להשקיה בארץ ישראל, סייע לשקולניק (אשכול) וחבריו בהקמת חברת "מקורות" וניהל את מחלקת התכנון של החברה. בשנת 1939 התבקש על ידי ארתור רופין, להגיש הצעה להשקיית אדמות הנגב. בלאס טס מעל הנגב והכין "תכנית פנטאסטית" שעיקרה: הזרמת מים לנגב בשלושה שלבים: הראשון, לנצל את מי הקידוחים הקרובים לנגב; השני, משיכת מימי הירקון לנגב; והשלישי, משיכת מימי הירדן לנגב. התכנית אמורה הייתה להשקות שלושה ישובים בנגב היושבים בלב גוש של חצי מיליון דונם. הצלחת הניסיונות החקלאיים בשלושת המצפים חידדה את התביעה בקרב מנהיגי היישוב לתכנית השקיה גדולה בנגב. אבל, עקב התמשכותה של מלחמת העולם השנייה והתנכרותו של הממשל הבריטי לתכניות פיתוח בנגב, הופסקו לזמן מה התכנונים והתוכניות. בשנת 1941 הגיש בלאס לחברת "מקורות" תזכיר בדבר השקית מדבריות ארץ ישראל

אך היא כשלה משום חוסר תקציב. בשנת 1943 הציג בלאס בפני ראשי הסוכנות והקק"ל תכנית להשקיית הנגב במי הירדן אשר התקבלה בתדהמה. בהבינו שאין כרגע סיכוי מדיני-תקציבי לחלום מעין זה צמצם את תוכניתו והציע בשלב הראשון להעביר את מי ניר עם-גברעם לנגב.

מפת קו המים 1947 המערבי והמזרחי

הרקע הפוליטי-מדיני-חברתי בנגב (1945–1947)

במאי 1944 הסתיים סקר שנערך במשרדו של שמחה בלאס שקבע כי ניתן להשקות 8 מיליון דונם בארץ ישראל המערבית. **שמחה בלאס** ניגש בהסכמת הנהלת הסוכנות לתכנון מפעלים קטנים (מפעל להזרמת מים) וביניהם קידוחים לאורך החוף להשקיית הנגב הצפוני והמשך קידוחי ניסיון בערבה. במקביל הציגה הסוכנות היהודית בפני הועדה האנגלו-אמריקאית תכנית להשקיית מיליוני דונם ממימי

צינורות לקראת הנחה במצפה גבולות

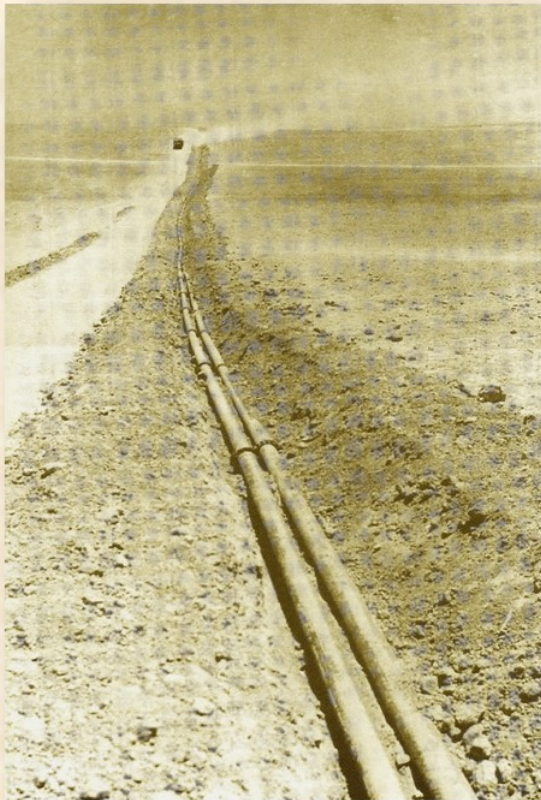
הצפון שעובדה בידי ג' **הייאס**. לאחר שהבריטים נתנו בידי הנציב העליון את הסמכות לאסור על המשך קידוחי מים בארץ-ישראל, נשלח בלאס במהירות לארצות הברית לחפש צינורות עבור תכנית העברת המים לנגב הצפוני. מדיווחיו עלה כי אין להשיג זאת בארה"ב שלאחר המלחמה והסוכנות פנתה פעם נוספת לאירופה שם מצא צבי שריב בלונדון, מלאי צינורות 6 צול שהועמדו למכירה.

לאחר שבועות של משא ומתן עם מושל המחוז ומנהל מחלקת העבודות הציבוריות בממשלת המנדט הצליחה הסוכנות להשיג רישיון להעברת קו מים קצר מניר עם לבארות יצחק. העבודה המעשית התעכבה בשל הקשיים בחציית קרקעות הבדואים אך ההנחה הכללית הייתה שתוך שנה או שנתיים יונח הקו ויש לתכנן נקודות התיישבות לאורכו. תוכנית **מוריסון-גריידי** שאושרה בפרלמנט הבריטי ביולי 1946 האיצה את תכנון קו המים וביצועו, משום שנקבע (בניגוד לתביעת הסוכנות) כי יש לחלק את ארץ-ישראל לארבעה אזורים וחבל הנגב ינוהל בידי פקידים בריטיים. מוריסון-גריידי הציעו לערבים 40% משטח ארץ ישראל ואילו ליהודים 17% בלבד. במסדרונות הסוכנות הייתה תחושה שהנגב יילקח לתמיד מידי היהודים ותיאסר בו התיישבות ופיתוח חקלאי ומשום כך יש לפעול במהירות. יש להגיב "תגובה ציוני-יישובית הולמת". כל תכניות מתיחת קו מים לנגב נפסקו והיישוב התגייס לתגובה ההולמת: הקמת 11 נקודות בלילה אחד בנגב. באוגוסט 1946 בעידוד המוסדות המיישבים, עדכן בלאס את תוכניתו בפעם השלישית (הוא הציע למשוך את המים מניר עם ולא מאשדוד) וקבע כי ניתן לספק תוך 10 חודשים מים משתי בארות באזור סומסום (גברעם) שיתחלקו בין 20 נקודות בנגב המערבי. התכנית הגדולה כללה מתיחת צינור באורך 170 ק"מ, הקמת שלוש תחנות שאיבה, שהאחרונה בהן תקום ליד באר שבע ותדחוף מים לזרוע המזרחית של הקו לעבר קרקעות בית אשל, עסלוג" וגבולות.

יוסף ויץ, ראש מחלקת הקרקעות בקק"ל ומומחה להתיישבות וחקלאות בנגב פקפק מאוד ביכולת ובצורך שבהעברת קו מים לנגב, כתב ביומנו בראשית אוגוסט 1946:

"שקולניק (אשכול), המכהן עתה כחבר בהנהלת הסוכנות הזמנית, בא אלי הבוקר למשרד וטען לתוספת חמישה עשר עליות בנגב עם משיכת צינורות מסומסום, כדי להבטיח מים להתיישבות של ממש. התייחסתי להצעה זו בפקפוק רב. יודע אני איך "הדברים" נעשים אצלנו. למשוך צינורות למרחק 75 – 90 ק"מ בדרום ובנגב – וכי קלה היא מלאכה כזו בזמן הזה, בשכונות ערבית ואנגלית כזו? לא, איני מאמין לא ביכולת הביצוע ולא בהשפעתה על מצבנו הכלכלי. אבל כנגד זה מחייב אני העלאתן של "עמדות" שיש בהן לשמש "מסננת" לסינון אנשים לאזור באם לא יינתן לנו, ובשביל עמדות, אין צורך דחוף למשוך מים.

למחרת, לאחר ששמע את תגובות אשכול ובן-גוריון שלא היו מרוצים מהיסוסיו, הוא התרכז וקבע: על סמך המים בגברעם ניתן לייסד מרוחמה 10 עמדות עד השלמת הטבעת סביב באר שבע. השאלה החשובה ביותר כרגע לדעתו – האם אין סכנה שהבריטים יפריעו בהנחת הצינור ואם בשל כך לא יהיה מאוחר מדי. בישיבה עם כל המי ומי גיבש ויץ הצעה להקים בלילה אחד את כל "העמדות" ורק אחר כך, להתחיל בהובלת מי שתייה אליהן. יתרון הצינור הוסיף ויץ – יחבר בינינו לבדואים בדרך של הנחת צינור ליד אדמותיהם להשקיית עדרים. ב 14 באוגוסט דנה ההנהלה הזמנית בהצעה והיא התקבלה בהתלהבות. באמצע ספטמבר, לאחר שקיבל דו"ח על התקדמות המפעלים למים

הטמנת צמד קווים להגברת הספיקה

בדרום שוב חזר ויץ וקבע: "עוד לא הוכשרנו לגדולות" וחשש לגורל רעיון קו המים. ב 20 בספטמבר נקבע כי תכנית ההשקיה המקורית של בלאס לא תבוצע אלא יוקמו 3 - 4 מפעלי מים ותקומנה 9 עליות בנגב ו- 2 בדרום. בעתיד, קבעו ראשי המוסדות, תתווספנה עוד 7 נקודות בנגב. בפועל נקבע כי יוקמו 5 מפעלי מים: "מפעל המרכז" יזרים מים מניר עם דרך רוחמה לשובל משמר הנגב וחצרים. "בארות יצחק" יקבל מים מניר עם ויזרים מים דרך סעד, לבארות יצחק לנחביר וסומרה. "מפעל גבולות" ישאב מקידוחי דיר אל בלח עבור דנגור, גבולות, ראביה ושנק (צאלים). "מפעל בית אשל" ימשיך בניסיונות לאגירת מים תת-קרקעית "ומפעל עסלוג", יבצע קידוח עמוק באזור רביבים. מכאן שעד עליית 11 הנקודות במוצאי יום כיפור 1946, מפעל המים "קו המים לנגב" היה בגדר תוכנית בלבד, ללא תקציב מוגדר וודאי שללא החלטה עקרונית כמה מים יועברו ולמה ישמשו. על עמדותיו של ויץ חלקו לא פעם וביניהם גם ראשי היישוב. בדיון בבית אשל בראשית אוגוסט תבעו חברי רביבים מים ומעבר להתיישבות קבע. ויץ לא הסכים וטען שהמצפה עדיין ניסיוני. אברהם הרצפלד איש המרכז החקלאי, ושמואל דיין לא הסכימו עמו וחשבו שזה הזמן המתאים למעבר ליישוב קבע. כפי שנאמר לעיל, בן גוריון ואשכול סברו שויץ לא חש את

הדחיפות המדינית בצורך בהעברת קו מים ותבעו ממנו לבצע מייד - החשש היה מהמסקנות החמורות של ועדת מוריסון-גרידי. ויץ כאיש הקק"ל, היסס ואילו גזבר הסוכנות קפלן, נותר היחיד (מול אשכול ובן-גוריון) שפקפק בתועלת הצינור אבל נתרצה להקים ועדה לבחינת העניין. הוא חזר על דרישתו זו בעת ביקור ברוחמה ובדורות (שנהרסו בעת חיפוש נשק על ידי הבריטים) וסירב להצטרף "לחמי המזג" שדיברו גבוהה בקו המים. יתר על כן, כגזבר, דרש שהקק"ל תממן מחצית מעלות הקמתו. קפלן תבע לבסס את הקו באופן כלכלי ובאופן מרומז הביע את התנגדותו לביצועו עתה. אמנם הוא שוכנע ברעיון הקמת 14 עמדות בנגב וגם רעיון שיתוף הפעולה עם הבדואים מצא חן בעיניו אך לא ריכזו לחלוטין. רק לאחר התערבות בוטה של בן גוריון שדרש הקמת הנקודות (במיוחד אלה שתוכננו לנגב) בלי כל דחייה, נתרצה קפלן להקציב את הסכום הנדרש. אי גרנובסקי (גרנות) מהקק"ל הביע חששות כבדים. הוא טען שהולכת צינור של היהודים תגרום לפיתוח הנגב בידי אחרים (בריטים, בדואים) בשעה שחלקנו (קרקע ואנשים) בנגב הוא 2-3 אחוז בלבד. לדעת גרנות קו המים "יגזול" את הנגב סופית מידי היישוב. המחלוקת גרמה לכך שבתום הישיבה הוחלט להקים ועדה של מומחים כדי שתביא יותר נתונים על הנגב ולהביא עניין זה בפני ההנהלה הזמנית של הסוכנות כמה ימים לאחר מכן, השתכנעו גרנות בדחיפות המדינית של ביצוע הקו וויתר מעט: הקק"ל ישלמו שליש מהקמת "העמדות" (הנקודות) וחצי מעלות קו המים.

מתיחת קו המים

הנחת קו צינור המים מניר-עם ליישובים היה תנאי להתבססותם. בחורף 1946 הוחל בהנחת קו מים בקוטר של 6 אינצ' מניר עם בשתי זרועות וזאת לאחר שהסוכנות התחייבה לספק מים גם לערבים ולבדואים ששכנו לאורך הצינור. את העבודה ניהלו אליעזר בודנקין (סולל בונה), אליהו בן-חור ("ההגנה") וסגן מנהל מקורות פינחס קוזלובסקי (ספיר). הצינורות נקנו במחירי עודפים מעיריית לונדון, שהשתמשה בהן בעת מלחמת העולם השנייה לכיבוי שריפות. הם היו בעלי דופן עבה במיוחד כדי שיעמדו בפני הפצצות הגרמנים ומשום כך מחירם היה גבוהה למדי והצינור כונה בעקבות זאת "צינור השמפניה" רמז למחירו הגבוהה. זרוע אחת של הצינור, המזרחית, תוכננה לעבור דרך דורות, שובל, ומשמר הנגב ולהגיע עד בית אשל ונבטים, והזרוע השנייה – המערבית, מניר עם דרך תקומה וצאלים עד נירים. הכוונה הייתה להעביר בו כ-3 - 4 מיליון מ"ק בשנה וכשליש מכמות זו תוכננה להקצות לצרכי חליפין של קרקע במים עם בעלי האדמות הבדואים. תחילה הונח קטע ראשון בין ניר עם דרומה לבארות יצחק. מחשש להתנגדות לעבודה, היא בוצעה בלילה אחד והתוואי השתדל להיצמד לאורך הדרכים הממשלתיות שנחשבו כקרקע ציבורית בו מותרת חפירה ברצועה ברוחב 30 מטר. בינואר 1947 הוחל בהנחת שתי הזרועות ובסוף ינואר הגיע הצינור לשובל. בפברואר גברו מעשי האיבה של הבדואים וערבים לאומנים מסיתים מעזה והחלו חבלות בקו המים, נטמנו מוקשים כדי לפגוע במשמרות "ההגנה" ואף נורתה אש מהמארב לעבר מניחי הקו. יותר ויותר בדואים התנגדו לאפשר לקו לחצות את אדמתם ודרשו פיצויים גבוהים, ברז מים והטבות נוספות. לאור החשש מחוק המים שממשלת המנדט הכינה ומשמעותו החמורה - איסור העברת מים מאזור לאזור - הוחלט להגביר את קצב הנחת הקו וגויסו לכך פועלים רבים ומחלקות שמירה של "ההגנה" והיישובים. בינתיים נתגלו בארות נוספות ורק אז ב 6 בפברואר, הוגשה בקשה רשמית לשלטונות הבריטיים (למחלקה לעבודות ציבוריות) בדבר "הצורך בהארכת הקו המים לנגב" שאכן אושרה. בכל נקודה חדשה התחבר הקו למיכל מים בנפח של ארבעה קוב והיו שזכו למיכלים גדולים יותר. באפריל 1947 הוחל בהזרמת מים בקו וב-30 בחודש פרצו מים בצינור שהגיע לקיבוץ שובל ובראשית מאי הגיעו המים גם למשמר הנגב. בשלהי מאי באותה שנה התחייב דוד הורביץ מהמחלקה המדינית בפני המזכיר הכללי של ממשלת פלשתינה-א"י כי בשלב הראשון הקו יעבור רק לאורך דרכים ממשלתיות ובקרקע יהודית. בעקבות זאת, העבודות חודשו לאלתר. באוקטובר של אותה שנה סיכמה הסוכנות את עבודת הקו וקבעה כי נקדחו 15 בארות,

מסגריה ניידת בהנחת קו גבולות דנגור

הוקמו בריכות ותחנות שאיבה והונחו כ- 220,000 מטר צינור שמוזרמים בהם 240 קוב בשעה. המים מתחלקים ב- 14 נקודות הנגב והדרום ומים מגיעים לפלחים הערבים, לבדואים החיים בשבטים בקרבה ולתחנות המשטרה באזור. בזיכרונות ברן (האלוף אברהם אדן) מסופר כי ניהול העבודה היה בידי ישראל ליברטובסקי והאחראי על הביטחון היה חיים לסקוב. צבי בר-אמוץ, מוכתר גבולות היה אחראי לקשר עם הבדואים והוא קבע למי יינתן ברז, למי ישולמו פיצויים ומאיזה שבט יש להיזהר מפגיעה בקו.

אחד מחברי ועדת אונסקו"פ שביקרה בנגב, הכריז כי קרוב לודאי הנגב יינתן ליהודים בזכות קו המים. המתח הביטחוני גבר ונוצר צורך דחוף להגן צבאית על הקו. הפלמ"ח קיבל אחריות זו באוגוסט 1947. לאחר החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר, החל הפלמ"ח לסייר ברגל לאורך הקו ותוך שבוע הותקפו 3 חוליות ששמרו על הקו ותוך שבועיים היו לפלמ"ח 16 אבדות. מסלול קו המים לא הושלם ובינתיים פרצו קרבות מלחמת העצמאות. מספר יישובים, בעיקר בקצוות הדרומיים - נותרו ללא מי המוביל החדש עד תום המלחמה.

קודם התיישבות ואחר כך הקו (סיכום)

המוסדות המיישבים סברו כי הפתרון להתיישבות רחבה בנגב הוא - מים. כבר משנות העשרים הוגשו תוכניות רבות להעברת מי הצפון לנגב אך הן לא בוצעו מסיבות טכניות, מדיניות ותקציביות. החל משנות הארבעים התוכניות הפכו "למעשיות" משום החשש שהבריטים ינתקו את הנגב מהישות היהודית העתידה. הקק"ל וחלק קטן מראשי הסוכנות סברו שאין למהר עם מתיחת הקו ויש לסיים את הניסיונות החקלאיים. באם יעלו הנקודות על הקרקע יש למצוא פתרון מקומי לכל נקודה למי השתייה בלבד ואילו רוב חברי הנהלת הסוכנות סברו כי קודם כל להעלות את הנקודות כצעד פוליטי-אסטרטגי-הצהרתי שמשמעותו אי ויתור בכל מחיר על הנגב. את הקו יש למתוח לאחר מכן, מתי שיתאפשר ובשלב הראשון יועברו בו מי שתייה ולאחר מכן כמויות שתאפשרנה הקמת חקלאות רווחית בנקודות. גם תכנון הקו הפך, בשל ריכוזי הקרקע שהיו בידי הקק"ל, מ"קו הנדסי" המעביר מים בצורה כלכלית ומושכלת לתכנון של "קו ציוני" העושה קיצורים ועיקופים במגמה להגיע לנקודות שפוזרו ברחבי הנגב הצפוני והמערבי.

בהשפעת העבודה המאומצת בקו המים לנגב כתב אלתרמן ב 9 במאי 1947 על חשיבותו. להלן שניים מבתי (המים היורדים דרומה מתוך הקונצרטו לכינור): "לא פעם נחלקו דעות חכם ופתי/ את ההיסטוריה מי עושה? למי יתרון?/ אחד מכריז: עושים אותה הקבינטים/ שני שר: הפקידות/ שלישי טוען – ההון!/ אחד סח: הנשיא! אחד סח הסנטור! נכון, אך יתכן כי עד לסוף דבר/ יוברר שאותה עשה האינסטלטור/ אשר כיוון צינור עם ברז למדבר".

ד"ר חנינא פורת

אנדרטת ששת חללי סיירי הפלמ"ח
בקו המים שנפלו ע"י הכפר שועוט

פנים חדשות לאתר מצפה גבולות

מצפה גבולות, חלוץ שלושת המצפים בנגב לצד רביבים ובית אשל, הוקם במאי שנת 1943. הקרן הקיימת הקימה מצפה על אדמות שנרכשו מן הערבים ועובדו על ידי הבדואים. בתחילה ישבו במקום חברי קיבוץ ארץ ישראל ג' (היום חצור) ומ 1946 - ישבו במקום חברי קיבוץ גבולות. בתום מלחמת העצמאות עברו החברים לנקודת הקבע, כקילומטר ומחצה צפונית-מזרחית למצפה. הקיבוץ שיך לקיבוץ הארצי השומר הצעיר. מטרות הקמת המצפה היו לשמור על הקרקעות שנרכשו וללמוד את

מצפה גבולות מבט מהאוויר

תנאי הקרקע והאקלים לקראת פיתוח חקלאות והקמת גוש יישובים. כמו כן היה בהקמת המצפים מבחן פוליטי ליחסים של הבריטים להתיישבות רבתי בנגב, בעקבות פרסום 'הספר הלבן' ופרסום תקנות הקרקע ב 1940 - שאסרו להקים יישובי קבע יהודיים במרבית שטחי ארץ ישראל. יוסף וייץ יו"ר הקק"ל ומנכ"ל הסוכנות דוד בן גוריון השכילו להבין כי בסופו של דבר הנגב לא יישאר באלמוניותו וכל המקדים לכבשו הרי זה משובך. בניגוד לדעת רבים התוו למעשה את הדרך להכללתו של הנגב בתחום המדינה. ב 29 בנובמבר 1947 נפלו שישה חברי חוליית פלמ"ח שיצאה מגבולות, בדרכה לאבטח את קו צינור המים ע"י הכפר שועוט (כיום צומת גבולות). הקיבוץ הקים ב 1990 אנדרטה לזכרם. עם תום מלחמת העצמאות, בנו חברי הקיבוץ את ביתם קילומטר צפונית למצפה. המצפה ננטש ושיני הזמן נתנו אותותיהם במבנים.

בשנת 1982, הכריז שר הפנים על מצפה גבולות "אתר לאומי". בשנת 1996, בשיתוף הקק"ל, המועצה לשימור מבנים ואתרי התיישבות וגופים נוספים, שוקם האתר והפך אתר ביקור ופעילות חווייתית. ייחודו של האתר מעצם בנייתו בלבני אדמה (אדובה).

השנה, ביצעה המועצה לשימור אתרים במימון תכנית מורשת, שדרוג לתכני האתר - אוצר ערן ליטווין, עיצוב אש מעצבים. בחדר האירועים העיקרי, בית הקשתות- שודרגו התצוגות, שודרגו שלטי ההסבר באתר ונבנו מערכי סיור והפעלה לפלחי גיל שונים.

שדרוג תצוגות בבית הקשתות

יוגב עפר